

Salona und seine Nekropolen, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Abhandlungen N. F. H. 96, München 1987. A. Gl.

STARI JANKOVCI, selo *Jl* od Vinkovaca. U župnoj crkvi Sv. Marije (1780) kasnobarokno-klasicistički glavni oltar, propovjedaonica s reljefima, orgulje J. I. Zeisskea (1777), konzola od kovana željeza za zvonice s motivima u stilu rokoka. — Na području sela su nalazi iz neolitika i eneolitika.

STARI MIKANOVCI → MIKANOVCI

STARK, Dragutin, slikar (Prag, 19. II. 1822 — Zagreb, 23. IX. 1877). Studirao je na akademijama u Pragu i Beču (1834–42). God. 1849. dolazi u Zagreb, gdje podučava crtanje na privatnim školama, od 1854. do smrti profesor na zagrebačkoj realci. Pisao pedagoške rasprave, slikao portrete zagrebačkih građana u duhu kasnoga bidermajera (*Domorodac u ilirskoj odori*, 1849) te pejzaže i vedute (*Pogled na Zagreb sa sjevera*, 1859).

LIT.: A. Simić-Bulat, Sjeverozapadna Hrvatska, u katalogu: Slikarstvo XIX. stoljeća u Hrvatskoj, Zagreb 1961, str. 27, 215. — M. Schneider, Gradovi i krajevi na slikama i crtežima od 1800. do 1940, Zagreb 1977, str. 16–17. R. He.

STAROHRVATSKA PROSVJETA, časopis za srednjovj. arheologiju i povijest umjetnosti, osn. 1894. kao glasilo Hrvatskoga starinaruskog društva; utemeljitelj fra L. Marun, prvi urednik F. Radić. Izlazio do 1904. Ponovno pokrenut 1927; nakon samo tri sveska dokinut za vrijeme šestojanuarske diktature. Obnovljen je 1949. u trećoj seriji kao glasilo Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Split. Gl. urednici, osim F. Radića, bili su M. Abramčić, F. Šišić i Č. Iveković, potom S. Gunjača i D. Jelovina.

LIT.: N. Bezić-Božanić, Starohrvatska prosvjeta, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1986, 12. J. Bil.

STAROKRŠĆANSKA (RANOKRŠĆANSKA) UMJETNOST, naziv za umjetnost kršćana koja se u prvim stoljećima (II/III – VI/VII. st.) razvila na području Rimskoga Carstva. U prvo se vrijeme s. u. likovno nadovezuje na kasnu fazu rimske umjetnosti, a promjena stila dogodit će se prijelazom u kasnu antiku, kada se umj. iskaz od osjetilnoga usmjerava na idealno i transcendentno (spiritualizacija, apstrakcija, plošnost, reprezentativnost). Unutar starokršćanske umjetnosti razlikuju se dvije razvojne faze; prva obuhvaća razdoblje najstarijih, uglavnom sepulkralnih spomenika, a druga period nakon Milanskoga edikta (313), kada kršćanstvo postaje službeno priznata vjera. Počinje se uviđati velika socijalna važnost likovne umjetnosti, što dovodi do reprezentativnosti (bazilike, krstionice, episkopiji, groblja) i raznovrsnosti (freske, mozaici, sarkofazi, bjelokosni predmeti) umj. oblika. U prvim desetljećima VI. odn. VII. st. s. u. na grčkome Istoku

STARIGRAD-PAKLENICA, crkva Sv. Petra

pod utjecajem Carigrada prelazi u ranobiz. umjetnost, a na Zapadu, na osnovi neprekinute tradicije djelomično »barbarizirane« kasnoant. umjetnosti u ranosrednjovj. umjetnost.

Prvi su kršć. spomenici na području Hrvatske (druga pol. III. st.) oratoriji u privatnim kućama (*domus ecclesiae*), u kojima su neke prostorije

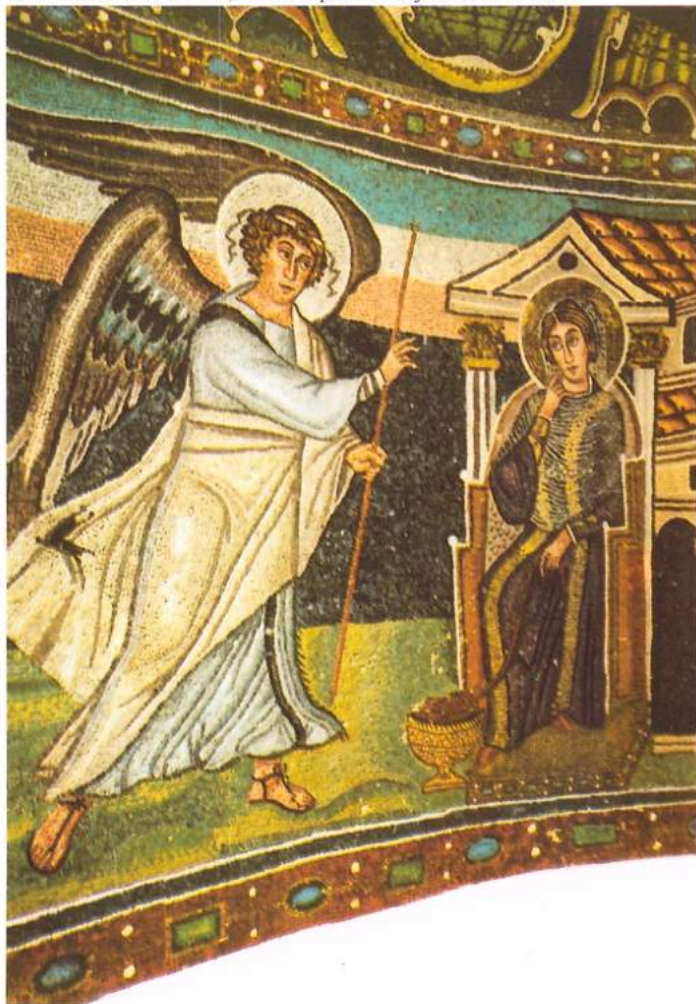

D. STARK, *Pogled na Zagreb sa sjevera*. Muzej grada Zagreba

SARKOFAG DOBROGA
PASTIRA. Split,
Arheološki muzej

NAVJEŠTENJE MARIJINO, mozaik u apsidi Eufrazijeve bazilike u Poreču

preuređivane za kulturne potrebe (dvorana za liturgiju, baptisterij). Jedna od najvažnijih građevina je tzv. oratorij A u Saloni s prostorom za vjernike, oltarnom pregradom, oltarnim prostorom podignutim za jednu stubu, oltarom te klupom za kler (*subsellia*), koja u polukrugu okružuje oltar, odmaknuta od perimetralnoga zida građevine. Susjedni oratorij B nema tako karakterističan oblik, a i on je vjerojatno rezultat tek neznatne kršć. adaptacije prethodne građevine. I prva faza episkopalnoga sklopa u Poreču potječe također s kraja III. st., ali ni ona nema tipičnu formu prvih starokršć. oratorija. Salonitanski oratorij A reprezentativni je primjerak takve građevine unutar cjelokupna starokršćanskoga graditeljstva.

Poč. IV. st. počinju se stvarati i starokršć. groblja. Ona izrastaju također na starijim poganskim grobljima na kojima su bili pokopani neki istaknuti predstavnici vjerske zajednice. Ugled groblja osobito raste ako je na njemu ukopan koji konfesor ili mučenik, a grob kršćanskoga prvaka postaje središte oko kojega nastaju ostali grobovi i monumentalne grobnice. Oblici grobova i memorija nastavljaju starije tradicije; kod memorija se pojavljuju i apside u koje se smještaju sarkofazi. Najvažnija su groblja u Saloni (Manastirine, Marusinac, Kapljuč). Prikazi na nadgrobniim spomenicima s kraja III. st. gotovo se i ne razlikuju od poganskih. U to se doba pojavljuju i motivi koji nemaju izravne veze s tradicionalnom religijom; takvi »neutralni« motivi, premda iz poganskoga ikonografskog naslijeđa, ipak nisu bili nespojivi s kršć. ideologijom. Takav je npr. motiv *Dobroga pastira* kao i drugi pastoralni prizori, koji su u skladu s kasnoant. bukolikom tradicijom. Likovna obrada nadgrobniih spomenika poč. IV. st. ponekad dostiže zamjernu umj. razinu, a katkada donosi i vrlo originalna lik. rješenja (npr. sarkofag *Dobroga pastira* iz Salone). Poč. IV. st. pojavljuju se i prvi motivi izrazito kršć. inspiracije kao što su Kristovi monogrami te neki drugi simbolični motivi (golubice, kantarosi, ribe). Križ je u salonitanskim klesarskim radionicama dobio standardan oblik s urezanom kratkom vodoravnom i dugom okomitom hastom. U velikim se gradovima u drugoj pol. IV. st. počinju graditi crkve prema standardnome planu (longitudinalna građevina s istaknutom ili upisanom apsidom, nartekсом i raznim sporednim prostorijama), što će tijekom V. st. prevladati na čitavu prostor Hrvatske osim u Istri. Bez obzira na tipološku srodnost, kod bazilika se u raznim krajevima uočavaju i stilske razlike, te različito organiziranje sporednih prostorija; te se razlike mogu uočiti i unutar manjih regija (Salona, Narona i Zadar).

SARKOFAG S PRIKAZOM PRELASKA IZRAELACA PREKO CRVENOGA MORA. Split, Arheološki muzej

U Istri je razvoj bazilikalnoga plana tekao nešto drukčije. U tome se kraju, kao i u S Italiji te u alpskim područjima, u lokalnoj graditeljskoj praksi razvio plan čije je ishodište u pretkonstantinskim kućnim oratorijima, poput salonitanskoga, s klupom za kler koja okružuje oltar, a odmaknuta je od ist. zida crkve. Baptisterij i druge prostorije nalaze se pred pročeljem građevine, u osi crkve. Primjeri su takvih tlorisa katedrale u Puli i starija katedrala (V. st.) u Poreču. Takve su osnove prevladavale i u drugim sjevernoitalijskim i alpskim područjima.

Krajem IV. st. započinje proces transformacije starokršč. groblja na kojima se čuvaju kosti ili relikvije mučenika. Stari se martiriji i memorije pretvaraju u ceterijalne bazilike, često vrlo velikih dimenzija. Po svojim su obilježjima gotovo identične s bazilikama unutar gradskih aglomeracija, što znači da se već posvuda gradi po standardnome bazilikalnom planu. U grobljanskoj graditeljskoj praksi postupalo se s vrlo velikim oprezom prema prethodnim građevinama, tako da su one djelomično uklopljene u nove tvorevine. Najstariji je primjerak bazilika na groblju u Kapljuču u Saloni, nastala u posljednjim desetljećima IV. st. Velike kršč. građevine, kakve su sve češće podizane krajem IV. i poč. V. st., ukrašavane su tipičnom dekoracijom s kršč. simbolima ili biljnim, odn. geometrijskim motivima. Na oblikovanje umj. ukusa najviše su utjecale radionice na Prokonesu (Marmara kraj Carigrada), iz kojih su se uvozili gotovi umjetnički proizvodi. U Saloni rade i mjesne radionice koje se vrlo dobro razlikuju od drugih, a njihovi proizvodi nisu vezani isključivo uz Salonu. Proizvodi uvezenih i lokalnih dekorativnih elemenata gotovo su tipski i bez znatnijih promjena tijekom dužega perioda. Premda se karakteristični križevi s okulusom u sredini spoja hasta izrađuju sve do nestanka antike iz naših krajeva, razvijaju se i novi tipovi križeva i drukčije ornamentike, koje svoj likovni izraz zasnivaju u prvome redu na plastičnoj, a ne grafičkoj osnovi. Privrženost tradiciji održava se i u drugim krajevima, a oslanjanje na utjecaje iz egejskoga područja još je zamjetnije nego u Z krajevima naše zemlje. Među nadgrobni spomenicima, nastavljajući starije tradicije, istaknuto mjesto zauzimaju sarkofazi. Najbrojnija je skupina izrađena u mjesnim radionicama, od kojih najvrniji potječu iz Salone, gdje se obrađuju kameni blokovi izvađeni u kamenolomima na Braču ili Segetu kraj Trogira. Ukrašeni su uglavnom jednostavnim natpisom, većinom bez tabule, što se slobodno razvija na prednjoj strani sanduka. Rjeđe se pojavljuje neki drugi motiv i tada je on poganskoga podrijetla, samo modificiran za kršč. upotrebu, odn. s novim značenjem (delfin koji guta polipa). Od uvezenih sarkofaga još se tijekom cijeloga IV. st. neprekidno pojavljuju sarkofazi izrađeni u rimskim radionicama, no njihov je uvoz ograničen samo na jadransku obalu. Od Konstantinova se doba napuštaju poganske teme (zadnji je primjerak u Dalmaciji sarkofag Hipolita i Fedre), a rabe isključivo motivi iz kršč. literarne tradicije. Najkompletniji su i najljepši, gotovo antologijski primjerci, sarkofazi s prikazom Dobroga pastira iz splitske katedrale iz teodozijanskoga doba te onaj s prikazom prelaska Izraelaca preko Crvenoga mora iz arkadijevskoga doba. Osim u Saloni, nekoliko je takvih sarkofaga pronađeno i u Poreču. U I se krajevima potkraj IV. st. razvijaju mozaičarske radionice koje ukrašavaju podove crkava, baptisterija i dr. U ikonografskome se pogledu ti mozaici oslanjaju na kršč. simboličke prikaze, bez kristoloških motiva. Sličnih su obilježja prikazi na mozaicima u Grčkoj i u drugim krajevima egejskoga područja. U Z se krajevima kulne građevine također ukrašavaju mozaikom, i to

uglavnom jednostavnim geometrijsko-vegetabilnim kompozicijama koje se međusobno razlikuju po repertoaru motiva i kromatskome bogatstvu.

Kršćanstvo u doba Teodozija postaje državna religija. Provincijska se središta tada nastoje afirmirati gradnjom velebnih građevina koje po svojoj monumentalnosti, ukrasu i opremljenosti iskazuju dostojanstvo lokalnih crkava. Ta mjesta postaju središta okupljanja i društvenoga života, postupno obezvređujući stara (forum, bazilike, terme). U ustroju urbanoga prostora zapažaju se dva osnovna nastojanja. Glavna se kulna mjesta smještaju na forum, odn. u njegovu neposrednu blizinu, podvrgavajući stare sadržaje novoj namjeni (Zadar, vjerojatno Narona), ili pak nastavljaju tradiciju najstarijih kulnih prostora, građenih daleko od vreve svakodnevna života i očiju progonitelja, te stoga smještenih dalje od gradskih središta (Pula, Poreč, Salona). Novi se kulni centri u gradskim aglomeracijama izводе tijekom V. st. po standardnome bazilikalnom planu. Jedino se u Istri tijekom cijeloga V. st. zadržava tradicionalni tip, već prije spomenut. U to doba raste potreba za sporednim prostorijama. Tako se u baptisterijima, osim neophodnih piscina, grade katekumeneji, konsignatoriji, svlačionice, svečani ulazi i izlazi. U jadranskoj se regiji pojavljuju dvojne bazilike (*basilicae geminae*): dvije potpuno jednake ili slične građevine postavljaju se usporedno, često povezane zajedničkim nartekсом. U morfološkom je pogledu još uvijek očit utjecaj I krajeva Sredozemlja na cjelokupno crkv. graditeljstvo. Osim episkopalnih centara, u gradovima se pojavljuje i veći broj župnih crkava koje su po tipu slične, jedino imaju manji broj sporednih prostorija.

Na starokršč. se grobljima u V. st. podižu velike bazilike. Najistaknutiji su primjeri Manastirine i Marusinc u Saloni. Dok se bazilika na Manastirinama velikim dijelom oslanjala na starije građevine, od kojih je najvažnije čak i uklopila u svoj gabarit, bazilika na Marusincu je nešto drukčije zamišljena. Južna je bazilika podignuta po svim načelima gradnje takvih građevina, dok je sjeverna groblje bazilikalnoga oblika s otvorenim središnjim brodom; njihov su ist. dio tvorile starije memorije uključene u novu cjelinu. Bazilikalni sklop na Marusincu, povezan međusobno atrijem i dvorištem, nema usporednica u kršč. svijetu, ni po namjeni ni po rasporedu prostora.

Tijekom V. st. jača proces kristijanizacije ruralnih sredina, o čemu svjedoče crkve koje se katkada podižu na mjestu starijih građevina ili se pak grade na istim načelima kao i u gradovima, samo su manjih dimenzija i s manjim brojem sporednih prostorija. Te su crkve najčešće središta života u ruralnim naseljima, a služe i za svakodnevnu liturgiju te u sepulkralne svrhe.

Potkraj IV. i poč. V. st. nastaju prve redovničke zajednice, i to najprije pustinjačke u spiljama (ostaci u spilji kraj Marine i u Drakonjinoj pećini kraj Murvice na otoku Braču) te cenobitske (samostanske). U VI. je st. znatno jasniji razvitak cenobitskih zajednica s karakterističnim prostorijama za liturgiju i za gospodarske djelatnosti (Majsan, Klapavica, Stipanska, Rižinice). Najzanimljiviji je i najveći takav sklop istražen u Betiki (Z obala Istre); u njemu se nalazi crkva s trolisnim istočnim završetkom te mnogobrojni sporedni prostori. Podovi su bili prekriveni mozaikom.

Skulptura u V. st. nastavlja stariju tradiciju s jakim nastojanjem za odbacivanjem ljudske figure. Za ukrašavanje crkv. namještaja upotrebljavaju se jednostavni motivi u kojima prevladavaju simboli, potom cvjetni i geometrijski ukrasi. Takvo napuštanje figuralnih tema nije zabilježeno ni na Istoku ni na Zapadu; od kraja IV. st. nije registriran ni jedan portret, što

LUNETA IZ GATA. Muzej grada Omiša

je u snažnom raskoraku sa starijom praksom. Naglim prekidom proizvodnje raskošnih sarkofaga u Rimu poč. V. st. prestao je i njihov uvoz na I obalu Jadrana. Još uvijek, međutim, stižu samo skicirani blokovi prokoneškoga mramora, koji se dovršavaju u našim krajevima, no u to su doba već napušteni oblici s arkadama i centralnim zabatom u sredini pročelja sanduka.

U unutrašnjosti, osobito u Bosni i Hercegovini te u Dalmatinskoj zagori, pojavljuje se neobična rustična skulptura, koja u V. st. ima uglavnom nefigurativne značajke. Gotovo da i nema ništa zajedničkoga s umj. skulpturom iz većih središta Sredozemlja; izrađuje se uglavnom u meku kamenu u kombinaciji graviranja i plastičnoga izražavanja, a vrhunac doseže u VI. st.

Približno sred. IV. st. počinju se pojavljivati predmeti umj. obrta s kršč. prikazima. Najvažniji su primjerci relikvijari iz Pule, Samagera kraj Pule i Novalje na otoku Pagu. Osobito se ističe po svojim umjetničkim i ikonografskim dostignućima relikvijar iz Samagera, kojemu nema ravnih među sličnim primjercima iz ostalih dijelova ant. svijeta. Unatoč činjenici da su takvi relikvijari uvoz iz rajnskih i italskih radionica, oni ipak svjedoče o visoku likovnom senzibilitetu kršč. zajednica u našim krajevima. Očuvano je i nekoliko primjeraka posuda s dnom od zlatnoga listića u kojemu je ugraviran prikaz (fondi d'oro). Najvrjedniji je takav primjerak iz Štrbinaca kraj Đakova.

S velikom krizom Rimskoga Carstva krajem V. st. dolazi do stagnacije starokršč. umjetnosti u nekim dijelovima Hrvatske. Za vrijeme gotske uprave u Z se područjima vrlo malo gradilo. Iz zadnjega desetljeća V. st. potječe palača na Mljetu, koju vjerojatno gradi Odoakrov komes Pierius. To neobično, vjerojatno nedovršeno, zdanje ladanjsko-obrambene namjene jedno je od najvećih dostignuća kasnoant. graditeljstva i u širim razmjerima. Nije poznata ni jedna druga građevina iz toga doba (nije pouzdano da je »arijanska« katedrala u Saloni pripadala Gotima arijancima), te se stoga teško može govoriti o eventualnome gotskom graditeljstvu.

Do novoga oživljavanja graditeljstva dolazi pri kraju gotske vlasti, oko 530; u Saloni se obnavlja episkopalni sklop. Uvode se novi oblici, podrijetlom iz Carigrada. U to se doba šire centralni tipovi građevina, kao i crkve složenijih osnova, premda standardni bazilikalni plan još uvijek nije napušten. Juž. crkva u salonitanskome biskupskom središtu preinačena je iz bazilikalnoga plana u križni, koji također pripada centralnome tipu građevine. Pojavljuju se i drugi centralni tipovi s kupolom (Gradina u Saloni), te cijeli niz kupolnih crkava s trikonhalnim rješenjem ist. dijela. Ponekada se gradi niz građevina koje se od starijih razlikuju uglavnom tek po trapezoidnoj i ponešto izduženoj apsidi (Mokro Polje kraj Knina).

U Istri se tijekom VI. st. grade bazilike standardnih oblika koje, za razliku od onih u Dalmaciji, imaju polygonalnu apsidu. Najvredniji su primjerci toga graditeljstva Eufrazijeva bazilika u Poreču i Sv. Marija Formosa u Puli. Pojava takvih tipova bazilika u skladu je s kretanjima u

arhitekturi S Italije, gdje se također osjeća utjecaj Bizanta. Osim tih tipova crkv. arhitekture, u Istri se također podižu centralne i trikonhalne građevine, kao posljedica jačanja utjecaja s Istoka.

U posljednjim desetljećima života antike u mnogim našim krajevima ponovno oživljavaju prapov. gradine ili se naseljavaju druge uzvisine, a razlog su tome neprekidni prodori barbara na područje Carstva. Na tim uzvisinama nastaju naselja s crkvama i drugim potrebnim građevinama; taj fenomen na području Hrvatske nije dovoljno istražen.

U Dalmaciji i Istri gradi se oko sred. VI. st. lanac utvrda na obali i otocima radi zaštite plovidbe I obalom Jadrana. U tim se utvrdama često nalazi i crkva za potrebe smještenih jedinica. Obnova kastela i gradnja pripadajućih crkava zapaža se i na dunavskome limesu u justinijansko doba.

U skulpturi toga doba prevladava biz. utjecaj; u tome su pogledu posebnu ulogu odigrale radionice na Prokonesu, koje su slale gotove dekorativne elemente za crkve. Crkv. ukrasi u VI. st. imaju prepoznatljiv ikonografski i stilski pečat, a često se rabe i na sarkofazima. Među crkvenim se elementima ističu kapiteli s nabujalim akantovim listovima, lišćem vinove loze i životinjskim protomama te kapiteli košarasta oblika. Svi su ti kapitelni ukrasi izrađeni svrdlanom tehnikom koja stvara bogate svjetlosne efekte.

Plastika iz nekih dijelova unutrašnjosti (Dalmatinska zagora, Bosna i Hercegovina) pokazuje zanimljivu kulturu kršč. figuracije, neku vrstu naive bez osobitih stilskih značajki, pa je zbog toga često bila predmet rasprava i različitih tumačenja. Među njima ima i figuralnih biblijskih motiva (Dikovača kraj Imotskoga, Brnaze, Grabovac), te obilje drugih prikaza. Rustikalnost tih reljefa nema stilskih usporednica u likovnoj kulturi većih centara, ali okolnosti nalaza pokazuju da je ta plastika izrađena u V. ili VI. st.

Najveće su dostignuće lik. umjetnosti u Z dijelu zemlje mozaici Eufrazijeve bazilike u Poreču, koji su stilski i ikonografski u bliskoj vezi s proizvodima iz S Italije. Stilski se s tim mozaicima povezuje i fragment iz Sv. Marije Formose u Puli s prikazom Traditio legis. Vjerojatno je takvih mozaika bilo i drugdje, ali se nisu očuvali. Mozaici se pojavljuju i u nekim građevinama u Dalmaciji, ali su očuvani samo ostaci podnih površina; na njima su motivi simboličnoga karaktera. Takvi su mozaici iz Salone i Zadra, s motivom jelenova koji stoje uz kantaros. Legenda na salonitanskome mozaiku jasna je vizualizacija 42 psalma. To je vjerojatno utjecaj iz I Sredozemlja, što je pristigao zajedno s drugim poticajima u Justinijanovo doba.

Već u postjustinijansko doba u našim je krajevima došlo do nagloga pada visoke ant. civilizacije. Razlog je tome gospodarsko propadanje gradova, prouzročeno sve češćim prodorom avaroslav. plemena. U mnogim se gradovima više ne obnavljaju poharane crkve i groblja. Pad Sirmija 582. bio je težak udarac za panonske regije. Dalje nadiranje barbara usmjerava se na I i I dijelove zemlje. Poč. VII. st. napadi jačaju i u

sljedećim desetljećima nestat će kršć. antike u pravome smislu riječi. Nema dvojbe, međutim, da je starokršć. umjetnost, osobito arhitektura i skulptura, imala formativni udio u rađanju srednjovj. civilizacije u svim našim krajevima.

LIT.: W. Gerber, *Forschungen in Salona*, I, Wien 1917. — R. Egger, *Forschungen in Salona*, II, Wien 1926. — J. Brøndsted, *Fr. Weibach i E. Dyggve, Recherches à Salone*, Kopenhagen 1927. — E. Dyggve i R. Egger, *Forschungen in Salona*, III, Wien 1939. — E. Condurachi, *Monumenti cristiani del Illirico*, Efemeris Dacoromana, 1940, 9. — M. Mirabella Roberti, *Il duomo di Pola*, Pola 1943. — E. Dyggve, *History of Salonitan Christianity*, Oslo 1951. — M. Prelog, *Poreč, grad i spomenici*, Beograd 1957. — B. Marušić, *Kasnoantička i bizantska Pola*, Pola 1967. — M. Cagiano De Azevedo, *Il Palatium di Porto Palazzo a Meleda*, Accademia dei Lincei, Atti, 1968, 165. — N. Cambi, *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*, VJAH, 1968–69, 71. — J. B. Ward Perkins, *Memoria, Martyr's Church, Akten des VII Inter. Kongresses für Christlichen Archäologie*, Trier 1965, Città del Vaticano—Berlin 1969. — F. W. Deichmann, *Martyrerbasilica, Martyrion, Memoria und Altargrab, Römische Mitteilungen*, 1970, 77. — D. Rendić-Miočević, *Battisteri in ambienti rurali nell' Adriatico orientale, Corsi di cultura sull' arte ravennate e bizantina*, 1972, 20. — I. Petricoli, *I più antichi edifici cristiani a Zadar (Zara)*, *Arheološki vestnik (Ljubljana)*, 1972, 23. — G. Cusito, *I reliquiari paleocristiani di Pola*, *Atti e memorie SIASP*, 1972–73, 20–21. — M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976. — N. Cambi, *Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali*, *Materijali*, XII, Zadar 1976. — Isti, *Starokršćanska crkvena arhitektura na području salonitanske metropolije*, *Arheološki vestnik (Ljubljana)*, 1978, 29. — B. Vikić-Belančić, *Elementi ranog kršćanstva u sjevernoj Hrvatskoj*, *ibid.*, 1979, 30. — I. Fisković, *O ranokršćanskim spomenicima naronskog područja*, u knjizi: *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do srednjeg vijeka*, Split 1980. — D. Rendić-Miočević, *Salona Christiana — O salonitanskim primjerima »crkve bez krova«*, *Prilozi—Dalmacija*, 1980. — I. Fisković, *Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača*, *VJAH*, 1981, 75. — A. Šonje, *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Rijeka 1981. — Isti, *Crkvena arhitektura zapadne Istre*, Zagreb—Pazin 1982. — B. Gabričević, *Le plus ancien oratoire chrétien de Salone*, *VJAH*, 1984, 77. — N. Duval, *Mensae funéraire de Sirmium et de Salone*, *ibid.* — D. Rendić-Miočević, *Question de la chronologie du développement des basiliques doubles de Salone (Salona Christiana, IV)*, *ibid.* — N. Cambi, *Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici*, *Radovi. Filozofski fakultet—Zadar*, 1984–85, 24. — M. Prelog, *Eufrazijeva bazilika u Poreču*, Zagreb 1986. — Z. Gunjača, *Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnom jadranskom priobalju*, *Materijali*, XXII, 1986. — E. Marin, *Starokršćanska Salona*, Zagreb 1988. — P. Chevalier, *Les baptistères de la province romaine de Dalmatie*, Diadora, 1988, 10. — Antička Salona, Split 1991. — J. Jeličić-Radonić, *Gata*, Split 1994. — Ranokršćanski spomenici otoka Brača, Split 1994. — N. Cambi, *Sarkofag dobroga pastira iz Salone i njegova grupa*, Split 1994. — N. Ci.

STAROKRŠĆANSKA UMJETNOST, dio menze iz Salone. Zagreb, Arheološki muzej

STEĆAK U LOVREČU KRAJ IMOTSKOGA

STARO PETROVO SELO, selo JJ od Nove Gradiške. Župna crkva Sv. Antuna Padovanskoga jednobrodna je barokna građevina (1773–75) sa sakristijom uz zaobljeno svetište i zvonikom koji se izdiže iz glavnoga pročelja; oko crkve je zid. U crkvi, sa zidnim slikama A. Kellera (1819), nalaze se kasnobarokna tri oltara, propovjedaonica i ispovjedaonica s karakteristikama rokoka, te klasicističko kandilo i slika Sv. Ane, rad I. Bergera (XIX. st.). — U nedalekom Oštroj Vrh mnogobrojne ant. opeke upućuju na veću zgradu.

LIT.: J. Buturac, *Iz crkvene povijesti Starog Petrovog Sela i okolice*, Slavonski Brod s. a. A. Ht.

STAY (Stojić), Benko, slikar, pjesnik i glazbenik (Dubrovnik, 1650–1687). God. 1680. dobio je od Vijeća Republike trogodišnju stipendiju za učenje slikarstva u Rimu. Boravio je u Rimu, Napulju, Bologni i Parizu. U starijoj se literaturi spominju njegovi portreti Petra Franje Staya, Antuna i Benka Primovića i slika *Starac koji podrezuje krila Amoru*, ali ta djela nisu očuvana. Književnik Petar Kanavelović poticao ga je u jednoj svojoj pjesmi da izradi veliku kompoziciju s prikazom pobjede poljskoga kralja Jana Sobieskoga nad Turcima kraj Beča 1683, ali se ne zna da li je to ostvario. Može se pretpostaviti da je S. autor oltarne slike *Navještenje* u dubrovačkoj katedrali (podrijetlom iz crkve Gospe od Kaštela).

LIT.: K. Prijatelj, *Slikari XVII. i XVIII. st. u Dubrovniku*, SHP, 1949, I, str. 255–258. — Isti, *Umjetnost XVII. i XVIII. stoljeća u Dalmaciji*, Zagreb 1956, str. 77–78. — Horvat — Matejčić — Prijatelj, *Barok*. K. Plj.

STEĆCI, srednjovj. nadgrobni kameni spomenici uglavnom iz razdoblja XIII–XVI. st. Središnji prostor na kojemu se pojavljuju je Bosna i Hercegovina; u Hrvatskoj ih ima u sjevernoj (okolica Knina i Drniša, izvor rijeke Cetine) i srednjoj Dalmaciji, na dubrovačkome području te mjestimično u Lici (Otočac, Gospić) i Slavoniji (Darugar, Pakrac, Požega).

Oblikovni razvoj stećaka može se pratiti od amorfnog i grubo klesane ploče do pojave sanduka poput sarkofaga od sred. XIV. st., kada stećci dobivaju natpise i ukrase. Označavanje grobova stećcima gubi se tijekom tur. prodiranja u naše krajeve.

Potvrđeno je blizu 200 nekropola otprilike s 3400 stećaka; jedan dio čini komunalna grobišta, a ima i takvih koji su podignuti na »baštini« pojedinih plemenitaša.

Stećke su izrađivali majstori »kovači«, a natpise su sastavljali »dijaci«. Natpisi bosančicom najčešći su u dubrovačkome području i u okolici Makarske. Ukrasi na stećcima se sastoje od raznih ornamenata i figuralnih prizora. Vrsno su urešeni obelisci (ima ih malo), potom sljemenjaci, križevi (i njih je malo), sanduci i ploče. Najčešći su lik. motivi polumjesec, križ, rozeta i krug, odnosno vijenac; najzastupljeniji je prikaz štit s mačem, posebice u primorskome području. Stećke brdovitog zaleđa Makarske karakteriziraju stilizirana stabla i ljljani, a u dubrovačkom području solarno-lunarni prikazi sa štitom i mačem. Umj. obradba stećaka slijedi uglavnom oblike pučkoga stvaralačkoga izraza s odrazima romaničke i